

door Roger JANSOONE

EPILOOG

Wat gebeurde er verder met de hoofdacteurs in dit drama ?

De spilfiguur in de bevoorrading en de voedselvoorziening van Oostende tijdens de bezetting, was ongetwijfeld Deken Achiël CAMERLYNCK, de grote redder in de nood. Geboren te Reningelst op 9 mei 1869, werd hij priester gewijd te Brussel op 19 mei 1894. Hij werd Doctor en Magister in de Theologie en werd vervolgens hoogleraar aan het Seminarie te Brugge op 12 september 1898. Op 9 december 1910 werd hij plechtig aangesteld als Pastoor-Deken van SS. Petrus en Paulus te Oostende. De rol die hij vier jaar nadien in 1914 is beginnen spelen, is van doorslaggevend belang geweest voor het veilig stellen van de overlevingskansen van de Oostendse bevolking, en dit tot het bittere einde in 1918, en zelfs ook nog tijdens de sombere wintermaanden die volgden op de bevrijding. Nationale erkentelijkheid ontving hij via toekenning van de onderscheiding van Officier in de Leopoldsorde, doch het is wel nogal vreemd dat in Oostende geen enkele straat of plein naar hem genoemd is (allicht te wijten aan de toenmalige tegenstelling klerikaal/antiklerikaal), ofschoon er in Oostende wel een Camerlinkstraat is, maar dit houdt geen verband met deken Camerlynck. Op 15 mei 1930 werd hij aangesteld als Pastoor-Deken van Sint-Maartens in Kortrijk. Intussen Kanunnik geworden, ging hij op rust op 27 januari 1941, toen ons land opnieuw de ellende en de terreur van een Duitse bezetting moest meemaken. Aan dit lang, verdienstelijk en rijk gevuld leven kwam een eind toen hij op 24 oktober 1951 werd teruggeroepen naar de Heer. In het bidprentje bij zijn uitvaart lezen wij o.m. : "De Heer had aan dien uitgelezen priester een ongewone rijkdom van talenten geschonken, die hij door onverdroten arbeid overvloedig vrucht deed dragen". Merkwaardig genoeg bevat dit bidprentje eigenlijk eveneens (zij het uiteraard onbewust) een prachtige omschrijving van het begrip "civiele defensie" : "Een meester was hij van de daad. Zijn brede geest overschouwde de noden van zijn volk. Zijn ondernemingsgeest en zijn onvermoeibare ijver brachten grootse inrichtingen tot stand", ... en dit toevallig precies bij het officieel tot stand komen van de civiele defensie tijdens de oorlog in Korea in 1951.

Een ander (zij het eerder "schimmig") "hoofdpersonage" in dit drama is voorzeker de civiele defensie inzake bevoorrading en voedselvoorziening, onbestaand tot en met 1914, geïmproviseerd tot stand gekomen en opgebouwd tijdens de bezetting onder de benaming "Onderstandskomiteit", en na 1919 weer verlaten, opgeborgen en vergeten. Pas in 1951, tijdens de Korea-crisis (gekenmerkt door een enorme hamsterwoede !), werd officieel in ieder Ministerie een dienst voor civiele defensie opgericht. Tijdens de Koude Oorlog functioneerde dit echter in alle stilte en in het grootste geheim (het oprichtingsbesluit is zelfs nooit gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad) en het kind mocht overigens niet bij zijn naam genoemd worden doch kreeg de omfloerste benaming "Bureau voor burgerlijke verdedigingsplannen", bij de schaarse ingewijden bekend onder de afkorting "BBVP" (of "BPCD" bij de Franstaligen). Een centraal overkoepelend orgaan, ressorterend onder de Diensten van de Eerste-Minister en onder de dagelijkse leiding van een generaal van het Belgisch leger, was belast met de coördinatie van de planning en de werking van de diverse diensten voor civiele defensie, alsook met het CIMIC-beleid (civil/military co-operation). Dit was een uitstekend systeem (trouwens overgenomen door de Amerikaanse civiele defensie) dat echter wel het grote nadeel had dat het volslagen onbekend was ... en "onbekend is onbemind". In het officieel organigram van de Ministeries werd het doorgaans niet vermeld (uiteraard om veiligheidsredenen) en vermoedelijk hebben een hele reeks Ministers nooit geweten of beseft dat zij over een dergelijke dienst beschikten. Die sfeer van geheimhouding (weliswaar fel verminderd na het einde van de Koude Oorlog) is de civiele defensie uiteindelijk fataal geworden, ook en mede door het bestendig ontbreken van voldoende personeel en middelen. Wat betreft de

voedselvoorziening, is de civiele defensie verdwenen in 2002, samen met het opdoeken van het Ministerie van Landbouw ingevolge de regionalisering. In ieder geval hebben zowel de politieke klasse als de publieke opinie en de media in België nooit wakker gelegen van de civiele defensie, d.i. de civiele pijler van de nationale defensie, en het begrip “civiele defensie” is trouwens totaal onbekend of wordt meestal verward met “civiele bescherming” (Ministerie van Binnenlandse Zaken).

Het ontbreken van een civiele defensie ligt kennelijk ook aan de basis van het feit dat na W.O.I op een onbezonnen manier een gigantische hoeveelheid munitie werd gedumpt langsheen de Belgische kust, meer bepaald ter hoogte van Knokke, op de zandbank “De Paardenmarkt”. De schattingen variëren van 35.000 tot 200.000 ton. In ieder geval staat het vast dat er zich hieronder ook gifgasgranaten bevinden, vooral mosterdgas. Na voorafgaand onderzoek (aangevat in 1972) werd door de Belgische overheid in 1995 een programma van monitoring opgestart. Deze kwalijke “souvenir” van W.O.I ligt nu al bijna een eeuw op de zeebodem, en volgens wetenschappers en technici zullen de granaten uiteindelijk gaan doorroesten, doch niemand kan met enige zekerheid voorspellen wanneer dit zou kunnen gebeuren ...

Eén van de grote slachtoffers van de Duitse bezetting was de Belgisch-Duitse vriendschap, in casu – wat ons betreft – de Oostends-Duitse relaties. Vooreerst dient te worden aangestipt dat er tijdens de “Belle époque” alleszins een vrij gunstige vooringenomenheid bestond tegenover Duitsers en Oostenrijkers. Het waren alhier graag geziene gasten, rijk en voornaam volk, zeer gecultiveerd, “anständige Leute”. Er waren zelfs Duitse en Oostenrijkse hoteliers en middenstanders die zich hadden gevestigd in Oostende en er goede zaken deden. En bij intellectuelen bestond een levendige belangstelling voor de Duitse taal- en letterkunde. De harde kennismaking met de Duitsers als bezetter was voor de Oostendenaars dan ook een pijnlijke ontzuivering, die vlug zou omslaan in een diepe afkeer van al wat Duits is. De keerzijde van de medaille was een groeiende anglofilie, wat in Oostende nochtans niet zo evident was na decennia vol spanningen en twisten omtrent botsende Oostendse en Engelse visserijbelangen.

Die gevoelens van haat en afkeer waren trouwens wederkerig. In zijn oorlogsdagboek “Bei uns in Deutschland” heeft Ernest Claes (als krijgsgevangene) dit zeer treffend weergegeven (zoals bijvoorbeeld op p.160 “Bluten müssen sie, bluten ... die verdammte Belgier !”). Door de intern-Duitse oorlogspropaganda werd die Belgenhaat trouwens zorgvuldig gecultiveerd. Het was immers door de schuld van die “verdammte Belgier” dat het briljant plan “von Schlieffen” al dadelijk was uitgedraaid op een fiasco ! De rollen werden gewoon omgedraaid : “Nicht der Mörder sondern der Ermordete hat Schuld !”. Door de Belgen te gebruiken als zondebok, werden de strategische en tactische fouten van het Duitse opperbevel netjes verdonkeremaand.

Wat anderzijds niet getuigde van anti-Duitse gevoelens (althans toch niet tijdens de bezetting) was het aantal “natuurlijke” kinderen, verwekt uit relaties tussen Oostendse vrouwen en Duitse militairen of burgers. In de periode 1915/1918 werden er bij de Burgerlijke Stand in Oostende 353 “onwettige geboorten” geregistreerd (dat was toen de benaming voor natuurlijke kinderen), waarvan ongetwijfeld een flink aantal de “vrucht” waren van dergelijke relaties, hetgeen men kan afleiden uit de vaststelling dat tijdens de bezetting het aantal geboorten globaal fel verminderde (een normaal verschijnsel in oorlogstijd) terwijl anderzijds het aantal “onwettige geboorten” bijna op hetzelfde peil bleef. Deze toestand werd duidelijk in de hand gewerkt door het feit dat heel wat Duitsers waren ingekwartierd bij de burgerbevolking, terwijl veel Oostendse jonge mannen waren ingelijfd in het Belgisch leger of gevlucht waren naar het buitenland, dit alles binnen het kader van een uitzichtloze en aanslepende oorlog. Ook waren er nogal wat alleenstaande vrouwen die het financieel zeer moeilijk hadden. Die “kinderen van den Duits” hadden het echter na de oorlog soms zwaar te verduren, vooral vanwege andere kinderen, en de trauma’s die hiervan het gevolg waren,

hebben allicht velen later in hun leven nooit kunnen verwerken. Het gezegde "t Verleden leeft in ons" kreeg also een scherpere betekenis dan deze die historici doorgaans voor ogen houden.

Doch er waren ook positieve kanten aan deze Duitse bezetting, meer bepaald de sterke samenhangigheid binnen brede lagen van de Oostendse bevolking. Dit is van blijvende betekenis geweest. Spijts de scherpe politieke tegenstellingen tussen liberalen en katholieken, ontspon zich een horizontaal netwerk "au-dessus de la mêlée" waarin een indrukwekkend aantal personen en instellingen gedurende vier lange en bange jaren het beste van zichzelf hebben gegeven ten bate van hun medeburgers, en vooral dan van de hulpbehoevenden, zwakken, kinderen en bejaarden. Na de oorlog gaf dit een nieuw dynamisme aan het verenigingsleven, de coöperatieven, de socio-culturele verenigingen, de vakbondswerking, de ziekenfondsen, caritatieve instellingen, enz.

Zoals reeds eerder aangegeven, waren er ook positieve kanten voor de visserijsector, zoals de exploratie en exploitatie van de westelijke en zuidelijke visgronden, de invloed van de Britse vakbeweging voor vissers en zeelieden, het snel groeiend ondernemerschap bij de gewone visser dank zij eigen kapitaalbreng. Niet alleen voor Oostende en de kustregio maar ook voor de rest van het land was de zeevisserij overigens een belangrijke hoofdacteur in de economische wederopleving na deze verwoestende oorlog.

Burgemeester Auguste Liebaert (1856-1927) heeft in juli 1912, toen hij benoemd werd als opvolger van de plots overleden burgemeester Alphonse Pieters, allicht nooit kunnen beseffen of vermoeden dat op hem de loodzware en ondankbare taak wachtte van oorlogsburgemeester. Geboren te Oostende op 3 oktober 1856, gehuwd met Louise Thoma (een toen zeer bekende Oostendse familie), handelaar en zakenman, werd hij al vlug een vooraanstaand liberaal politicus in het plaatselijk politiek bedrijf en in de Provincieraad (waarin hij zetelde van 1892 tot 1914). Hij was ook consulaire agent in Canada (1876-1880), secretaris van de Handels- en Zeevaartvereniging, voorzitter van het "Vlaamsch Verbond" (1892-1908) en lid van het Willemsfonds. Tijdens de oorlogsjaren heeft hij ongetwijfeld zijn uiterste best gedaan om Oostende naar best vermogen doorheen deze uiterst moeilijke periode te loodsen. Over hem getuigde zijn opvolger Dr. Moreaux het volgende: "Hij was 'the right man' en hij deed zijn zware plichten gestand toen de wereldoorlog losbrak. Zijn moeilijk ambt bekleedde hij met zelfopoffering en toewijding. En indien zijn optreden soms in die harde tijden bekijbelingen heeft verwekt, wezen wij overtuigd dat hij nooit iets anders dan het gemeen best en het heil zijner medeburgers en onderhorigen op het oog heeft gehad.". Het is niet bekend hoe hij zelf die oorlogsjaren heeft verwerkt, maar als "go-between" tussen de bevolking en de bezettende overheid, met tussenin dan nog het gekibbel en de verdeeldheid onder de plaatselijke notabelen, moeten die jaren hem ongetwijfeld sterk hebben getekend. In ieder geval, na de oorlog had hij er blijkbaar schoon genoeg van en diende hij zijn ontslag in, dat bij koninklijk besluit van 21 juni 1919 werd aanvaard. Hij was toen 63 jaar, dus nog vrij jong om reeds op die leeftijd de actieve politiek vaarwel te zeggen. Hij overleed acht jaar later te Gent op 25 juli 1927. In scherpe tegenstelling met zijn voorganger Alphonse Pieters (die in 1912 met veel pracht en praal werd ten grave gedragen), werd hij begraven in intieme familiekring. Het Stadsbestuur was hierbij vertegenwoordigd door Schepen Verhaeghe en de Stadssecretaris.

We mogen deze epiloog zeker niet besluiten zonder ook nog even aan te stippen wat er verder gebeurd is met het wrak van de roemrijke "Vindictive". Na de bevrijding was dit wrak uiteraard een grote belemmering voor het hervatten van de havenactiviteiten. De pakketbotendienst Oostende-Dover moest voorlopig voor Zeebrugge kiezen als thuishaven. In Groot-Brittannië was er belangstelling voor het overbrengen van het wrak om het te kunnen behouden als nationaal monument (het Stadsbestuur van Ramsgate bood hiervoor zelfs 3 miljoen pond), doch het bleek niet mogelijk te zijn om het weer voldoende vlot te krijgen voor een dergelijke overtocht. Bijgevolg werd dan maar gekozen voor de meest voor de hand liggende oplossing, nl het wegslepen van het wrak uit de havengeul tot op een plaats buiten de navigatieroutes. Dit zeer speciaal werk werd op 15

en 16 augustus 1919 uitgevoerd door de "Salvage Section" van de Britse Admiraliteit, onder de deskundige leiding van Commodore Young. Tijdens de voorbereidende werkzaamheden moest er wel eerst een nieuwe kiel gemaakt worden omdat de bestaande kiel van de "Vindictive" totaal gebroken en doorzeefd was.

De grote held van het epos van de "Vindictive", Admiraal Sir Roger Keyes, zou later bij het begin van de Tweede Wereldoorlog alhier opnieuw een belangrijke rol spelen. Door Eerste-Minister Winston Churchill werd hij op 10 mei 1940 aangewezen als speciale verbindingsofficier tussen hemzelf en Koning Leopold III. Tijdens die beroerde meidagen bleef hij tijdens de ganse duur van de achttiendaagse veldtocht aan de zijde van de Koning. Als dusdanig heeft hij een rol gespeeld bij de capitulatie van het Belgisch leger, en dit wordt gedetailleerd beschreven in het boek "Kroongetuige", door de Koning zelf geschreven (doch slechts gepubliceerd na zijn overlijden).

Met dit verhaal over Sir Roger Keyes lopen wij in deze epiloog al vooruit op het rampzalig vervolg dat W.O.1 vrij kort nadien reeds zou kennen in W.O.2. Gedreven door hun frustraties en complexen tegenover Frankrijk en Groot-Brittannië, waren de Duitsers in 1914 onbezonnen de oorlog ingetrokken. Hadden zij hieruit de nodige lessen getrokken? Kennelijk niet, want in de kortste keren schaarden zij zich weerom achter een politieke avonturier, nog gevaarlijker en roekelozener dan de Kaiser die intussen in Nederland in een zeer comfortabele ballingschap leefde. En andermaal zou Oostende de verschrikkingen kennen van oorlog en bezetting. En weerom zou de zeevisserij hierbij voor de burgerbevolking een belangrijke rol spelen. Doch dat is een ander verhaal en eventueel het thema van een hierbij aansluitende studie.

"De langste reis begint met de eerste stap" (Confucius). De reis en de zoektocht naar duurzame vrede in Europa, is buitengewoon lang en moeizaam geweest. Werd hiertoe tijdens de Duitse bezetting in W.O.1 de eerste stap gezet, meer bepaald door de moedige en onverzettelijke houding van de burgerbevolking? Het antwoord hierop laten wij aan het persoonlijk oordeel van de lezers van deze studie. Toch willen wij hieraan, ter overweging, volgende slotbeschouwing toevoegen:

In deze studie wordt een stuk plaatselijke geschiedenis beschreven die blijkbaar het strikt lokaal karakter van dergelijke heemkundige studies overschrijdt, niet alleen omdat de feiten gesitueerd worden binnen het algemeen en globaal historisch referentiekader, maar ook en vooral omdat dit een "case study" is aangaande vrij universele gedragingen en reacties tijdens noodsituaties. De geschiedschrijving dient in eerste instantie om lering te kunnen trekken uit het verleden (met het oog op het voorkomen van fouten en vergissingen in de toekomst), en in dat opzicht kan deze "case study" dienstig zijn, vooral wanneer men vaststelt dat nauwelijks een paar decennia later men weer teruggevallen is in nagenoeg dezelfde tekortkomingen. Ook vandaag nog bestaat in de meeste landen de civiele defensie in het beste geval enkel op papier. Aan militaire defensie wordt doorgaans wel de nodige aandacht besteed, doch met militaire middelen kan men (als alles meevalt) een oorlog winnen, maar het is met de civiele defensie dat men nadien de vrede moet winnen, ... wat een zeer complexe en problematische aangelegenheid is, zeker wanneer men erop niet is voorbereid (zie bijvoorbeeld Irak). Ook is het zo, dat via het preventiebeleid van een behoorlijk functionerende civiele defensie, in sommige gevallen het ontstaan van een conflict kan voorkomen worden. Maar, When will they ever learn?

BIBLIOGRAFIE

- ANDRIESSEN, J. - De Eerste Wereldoorlog - REBO Productions, Lisse, Nederland, 2002.
AYRES, L. - The War with Germany : A statistical summary - Government Printing Office, Washington, USA, 1919.

- ART, J. e.a. – Geschiedenis van de kleine man – BRT/Open School, Brussel, 1979.
- BALDWIN, H. - De Eerste Wereldoorlog – Uitgeverij Het Spectrum, Utrecht, 1965.
- BALTHAZAR, H. e.a. – De moderne tijd van 1914 tot heden – Uitgeverij Baart, pvba, Deurne, 1983.
- BLOCH, I. The future of war, in its technical, economic and political relations - Ginn & Co, Boston, USA, 1899.
- BLY, F. Onze Zeilvischsloepen – De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen, 1920.
- BRADSHAW, S. The Origins of the World War – Macmillan, New York, USA, 1939.
- CLAES, E. Bei uns in Deutschland – oorlogsdagboek – Standaard Boekhandel, Antwerpen, 1920.
- CHURCHILL, W. The World Crisis – Scribner & Sons, New York, USA, 1920.
- DEBAEKE, S. Humor in de oorlog - Uitgeverij De Klaproos, Veurne, 1994.
- DE LAUNAY, J. Histoire de la diplomatie secrète de 1914 à 1945 - Collection Marabout Université – Editions Gérard & Co, Verviers, 1966.
- DEROLEZ, M. Onze oude vissers en hun bedrijf – De Sikkel, Antwerpen, 1950.
- DESNERCK, G. Vlaamse visserij en vissersvaartuigen – Dewilde, Handzame, 1974.
- DESNERCK, R. De Oostendse visserij – Uitgeverij J. Herrebout, Brugge, 1986.
- DEVOS, J. De vissers te Oostende 1870/1889, Grondlijnen voor de studie van hun gemeenschap - Licentiaatsthesis RUG Gent, Academiejaar 1978/79.
- DEZUTTERE, Ch. Enquête sur la pêche maritime en Belgique – Office de Publicité, Brussel, 1909.
- DODSON STAMPS, T. A short military history of World War I - Military Academy, West Point, NY, USA, 1950.
- ELLEBOUDT, A. & LEFEVRE, G. – Oostende onder de Duitse bezetting – Uitgave van “De Zeewacht”, Oostende, 1920.
- FALLS, C. The Great War 1914/18 - Putnam's Sons, New York, USA, 1959.
- FILLIAERT, J. De laatste Vlaamse IJslandvaarders – Lannoo, Tielt, 1944.
- GEVAERT, F. & HUBRECHTSEN, F. Oostende 14-18 (2 delen) - Uitgeverij De Klaproos, Veurne, 1995.
- GOLDER, A. Rapport sur l'extension de la pêche à vapeur – Oostende, 1901.
- HOCKLING, H. The great epidemic - Little, Brown & Co, Boston, USA, 1961.
- JANSOONE, R. Réalités et perspectives de la pêche maritime belge – Belgische bijdrage voor de « 35a Fiera di Ancona, Internazionale della Pesca », Ancona, Italië, 1975.
- JANSOONE, R. Zoeklicht op de aanvoersector van het zeevisserijbedrijf in België – Benelux Tijdschrift, Brussel, 1982
- JANSOONE, R. Basic problems in fisheries economics and studies on costs and earnings in Belgian fisheries, ABOS-syllabus, 1985.
- JANSOONE, R. Sociological research in fishing communities – ABOS-syllabus, 1985.
- JANSOONE, R. Het laatste bolwerk van de jager: beknopte geschiedenis van de Vlaamse Visserij – Ministerie van Landbouw, Brussel, 1994.
- KLAUSING, J. De zeevisserij te Oostende tussen de eeuwwisseling en de Eerste Wereldoorlog – Ostendiana I, Oostende, 1972.
- LIDDELL HART, B. A History of the World War - Faber, Londen, UK, 1934.
- LLOYD GEORGE, D. War memoirs - Little, Brown & Co, Boston, USA, 1934.
- LUYKX, T. Politieke geschiedenis van België - Antwerpen, 1979.
- MAERVOET, W. De politieke evolutie in het arrondissement Oostende 1830/1914 – Licentiaatsverhandeling RUG Gent, 1965.
- Militärarchiv Freiburg (Breisgau), Duitsland – RM 8/241 - RM 5/V 4853 - RM 120/V 129.
- OMEY, E. Een structuuranalyse van de Belgische zeevisserij – WES, Brugge, 1982.
- PETERSON, H. Propaganda for war - University of Oklahoma Press, Norman, Oklahoma, USA, 1939.
- POPPE, M. Van mannen en de zee – Uitgeverij “Nieuwsblad van de Kust”, Oostende 1977.
- PETITJEAN, L. La marine impériale allemande sur la côte belge - artikel in “Neptunus” - april 1976 / februari 1983.

- REINERS, L. The lamps went out in Europe - Pantheon Books, New York , USA, 1955.
- RITTER, G. The Schlieffen Plan - Frederick Praeger, New York, USA, 1958.
- SIMS, W. The Victory at Sea – Doubleday, Page & Co, New York, USA, 1920.
- SMISSAERT, A. Oostende tijdens de Eerste Wereldoorlog – oorlogsdagboek, gepubliceerd in maandelijkse afleveringen in “De Plate”, tijdschrift van de Oostendse Heem- en Geschiedkundige Kring “De Plate”, Oostende, m.i.v. 1999.
- TERMOTE, T. S.M.S. Prangenhof – De Vorpostenflottille Flandern 1914-1918 aan de hand van professionele berging en maritiem archeologisch onderzoek. Asociation for Battlefield Archeology in Flanders, Voormezele, 2003.
- TUCHMAN, B. The guns of August - Macmillan, New York, USA, 1962.
- UREEL, L. De kleine mens in de Grote Oorlog - Lannoo, Tielt, 1984.
- VANCRAEYNEST, R. & DE GROEVE, A. Onze-Lieve-Vrouwecollege Oostende, 1842 – 1992. Oostende, 1992.
- VAN DE HULST, W. & KOCH, K. Ooggetuigen van de Eerste Wereldoorlog - uitgeverij Anthos, Amsterdam, 2004.
- VAN DER WEE, H. & TAVERNIER, K. De Nationale Bank van België en het monetair gebeuren tussen de twee wereldoorlogen - Brussel, 1975.
- VERBRUGGHE, L. De zeevisserij en de Roode Vloot – De Wilde Roos, Brussel, 1923.
- WEISE, R. Onze Vlaamse vissers in de 1^e Wereldoorlog – artikel in “Neptunus” nr 269, december 2002.
- WESTWELL, I. World War I: Day by Day – Brown Partworks Ltd, London, UK, 2000.
- WILLEMSSEN, A. Het Vlaams-nationalisme : De geschiedenis van de jaren 1914-1940. Het Spectrum, Utrecht, 1969.
- WILS, L. Flamenpolitik en activisme - Davidsfonds, Leuven, 1974.
- WOLFF, L. In Flanders Fields : The 1917 Campaign - The Viking Press, NY, USA, 1958.
- X. Naval Operations , Official History – Longmans & Green, Londen, UK, 1920/31, vol.1-5.
- X. An Flanderns Küste - Kriegszeitung des Marinekorps (15 maart 1916 – 1 oktober 1918).

WIJ ZOEKEN

Wij zoeken foto's van binnenzichten van Oostendse cinema's na 1945.

Leden die in het bezit zijn van dergelijke foto's kunnen die afgeven aan de balie van ons museum.

De foto's worden gescand en zo vlug mogelijk terug bezorgd.